

CHÁPANIE BYTIA VO FILOZOFII I. HRUŠOVSKÉHO

MICHAL SUCHÝ, Katedra marxisticko-leninskej filozofie FF UK, Bratislava

Pochopiť a súčasne aj maximálne adekvátne zhodnotiť filozofickú pozostalosť akademika Hrušovského môže pomôcť aj preskúmanie jeho názorov v oblasti ontologického aspektu filozofie. Pohľad na chápanie takých dôležitých filozofických kategórií ako je bytie, hmota, objekt a subjekt, nám umožňuje posúdiť, do akej miery jeho názory korešpondujú s dnešným trendom chápania tejto problematiky v marxistickej literatúre.

S týmito kategóriami sa, pochopiteľne, vo väčšej či menšej miere stretávame takmer vo všetkých filozofických prácach Igora Hrušovského, ale osobitnú pozornosť im venuje najmä v *Problémoch filozofie* [1970] a v *Dialektike bytia a kultúry* [1975], prípadne v jednotlivých štúdiách, ktoré publikoval približne v tom čase. Hrušovský v týchto prácach pri určovaní spomenutých kategórií vychádza z klasikov marxizmu-leninizmu, ale zároveň predkladá vlastné hľadisko. Treba povedať, že názory Igora Hrušovského na túto problematiku náš filozofický front hodnotil a hodnotí značne rozdielne. V tomto príspevku sa pokúsím vyjadriť svoje hľadisko na Hrušovského chápanie spomenutej problematiky.

Ako teda Hrušovský chápe kategóriu bytia? V knihe *Problémy filozofie* píše: „Otázkou *bytia ako takého*, t. j. otázku nezávislosti *necharakterizovaného* vesmírneho celku možno vysloviť iba v gnozeologickej relácii objektívne bytie — subjektívne vedomie“ (1, s. 11). Ďalej upozorňuje, že „vo filozofii treba rozlišovať problematiku *nezávislosti* bytia (existenciálna referencia) od problematiky jeho povahy“ (1, s. 12). Na základe tohto rozlíšenia charakterizuje bytie dvoma predikátmi: ontické a ontologické bytie. Ontické bytie, čiže bytie ako také, označuje ako holé, prázdne, ale tiež peratické bytie. „Bytie ako *také* t. j. ‚vec osebe‘ je bez akéhokoľvek určenia, a teda nemôže mať ani nijaký pojmový korelát“ (1, s. 19). „Holé bytie je to, čo je mimo poznávacieho subjektu“ (3, s. 461). Pretože toto chápanie bytia vyvolalo značnú polemiku, vysvetlím, z čoho ho Hrušovský vyvodzuje. Podľa neho „postulát holého bytia je výsledkom dedukcie zo skúseností a poznatkov spredmetňovania bytia na báze spoločensko-historickej praxe“ (3, s. 461). Inými slovami, podľa Hrušovského predpoklad holého, neurčeného bytia je možný len preto, že sme už poznali niektoré konkrétne formy a vlastnosti bytia.

Ontologické bytie na rozdiel od ontického, holého je bytie, ktoré sa už nejakým spôsobom dostalo do zorného poľa prakticko-poznávacej činnosti subjektu, alebo, ako sa vyjadruje Hrušovský, je tou spredmetnené bytie. Je to nejakým spôsobom určené bytie, ktorého povahu vyjadrujeme jednotlivými kategóriami, buď na úrovni filozofie, alebo poznatkov konkrétnych vied. Nejde tu iba o konštatovanie existencie bytia mimo vedomia — už sa vie, že bytie má určité vlastnosti: je časovopriestorové, kvantitatívne a kvalitatívne diferencované, štrukturované atď.

Konštatovanie, že bytie na každom stupni poznania presahuje obzor ontologického, teda určeného bytia, sa týka ontického, holého bytia. Podľa Hrušovského však rozdiel medzi ontologickým a ontickým bytím nemožno absolutizovať. Spredmetňovanie holého bytia na konkrétne bytie je možné len preto, že holé bytie nie je amorfné. V tejto súvislosti holé bytie označuje aj ako peratické, čo znamená, že holé bytie je nejakým spôsobom usporiadané, teda antichaotické. Aké je však toto usporiadanie a aké je jeho konkrétne určenie, ešte nevieme. Uznávame existenciu usporiadania, ale ešte nepoznáme jeho konkrétnu podobu.

Po tejto stručnej charakteristike kategórie bytia sa celkom zákonite vynára otázka, čo v tejto koncepcii bytia vyjadruje kategória hmoty.

„Všetku konkrétnu skutočnosť“, píše Hrušovský, „môžeme označiť ako materiálne bytie, ako objektívnu realitu, ako fakticitu, alebo ako obzor“ (2, s. 43). Inými slovami, podľa Hrušovského materiálne bytie alebo hmota je ontologické čiže už spredmetnené bytie. *Preto rozlišuje medzi bytím mimo vedomia a objektívnou realitou*. Bytie mimo vedomia je holé bytie, je to pozadie, základ konkrétneho bytia, teda objektívnej reality. Tým, že sa bytie mimo vedomia v procese prakticko-poznávacej činnosti spredmetňuje, rozširuje sa aj objektívna realita ako obzor.

Hrušovského chápanie bytia je v marxistickej literatúre naozaj neobvyklé, a preto celkom pochopiteľne u mnohých vyvoláva rozpaky, prípadne väčší či menší nesúhlas. Polemizuje s ním napríklad aj T. Halečka. Po odcitovaní jeho názoru, že „bytie mimo nášho vedomia [a nie objektívna realita] je *pozadím* konkrétneho bytia, ktoré v procese prakticko-teoretickej aktivity postupne *anektujeme*, a takto transformujeme na konkrétnu a premenlivú skutočnosť, na materiálnosť“ dodáva: „Hmota teda nie je objektívna realita, ktorá existuje nezávisle od nášho vedomia, ako ju vymedzil Lenin, ale podľa I. Hrušovského hmota je subjektom transformované bytie osebe, ktoré sa stáva objektívnou realitou až v našom subjekte, až ako bytie pre nás. Toto však už ožaj nie je materializmus. Takúto hmotu a takéto bytie môže uznať akýkoľvek idealista“ (3, s. 457). Keby sme výrazu objektívna realita dali taký istý obsah, ako mu dáva Lenin, T. Halečka by mal pravdu a Hrušovského by sme naozaj mohli zaradiť medzi idealistov. Ak sa však výraz objektívna realita pokúsime pochopiť v rámci Hrušovského koncepcie bytia, potom označenie jeho názoru za idealistický je nedorozumenie. Ak odhliadneme od Hrušovského neobvyklej terminológie a všimneme si podstatu jeho zámeru, zisťujeme, že vo svojej koncepcii bytia sa snaží riešiť tú istú otázku, ktorá jestvuje aj v marxistickej filozofii. Je to otázka samotného pojmu bytia, vzťahu objektívnej reality a objektu poznania, a teda vzťahu poznaného a nepoznaného.

Tu treba pripomenúť, že kategória objektívna realita sa aj v marxistickej literatúre, najmä však v učebnicovej, veľmi často stotožňovala s kategóriou objekt poznania, čo viedlo k negatívnym dôsledkom najmä v otázke vzťahu filozofie a jednotlivých vied.

Myslím si, že Hrušovský reagoval práve na tento problém a snažil sa ho zo svojho hľadiska riešiť. V štúdií *K problémom ontológie v súvislosti s kategóriou bytia* píše: „Zhrniem podstatné vývody z oblasti ontológie, ku ktorým som dospel roku 1973. Ako sa domnievam, podarilo sa mi konečne zmapovať niektoré biele miesta, ktoré som dovtedy vo svojich štrukturologických prácach obchádzal“ (4, 362). Treba mať na zreteli, že Hrušovského prístup k tomuto

problému ovplyvnila aj jeho pôvodná filozofická orientácia, ktorá, ako je známe, nebola od začiatku dialektickomaterialistická.

Tým, že Hrušovský chápe objektívnu realitu čiže hmotu ako spredmetnené bytie, stotožňuje ju s objektom poznania, čo aj zreteľne vysvetľuje. Podľa neho „objektívna realita je vždy a zásadne objektovým pólom v dialektickej oscilácii objekt — subjekt“ [4, s. 364]. „Bytie bez nás, t. j. holé bytie ešte nie je objektom“ [2, s. 50]. O tom, že Hrušovský stotožňuje kategóriu hmoty s kategóriou objektu poznania, svedčí aj príklad, ktorý v tejto súvislosti uvádza. „Taký predmet“, píše, „ako dnes apercipovaný atóm sa špecificky líši od atómu apercipovaného pred sto rokmi“ [2, s. 50].

Hrušovský teda pojem hmoty v podstate chápe tak, ako sa v súčasnej marxistickej literatúre chápe objekt poznania. To, čo sa v marxistickej literatúre rozumie pod hmotou ako objektívnou realitou, Hrušovský vyjadruje pojmom ontické alebo holé bytie. Iba v tomto kontexte chápania uvedených kategórií možno správne pochopiť a interpretovať jeho tvrdenie, že „objektívnu realitu treba chápať ako spredmetnené bytie, ako totalitu objektívnych a subjektívnych bytostných síl“ [2, s. 50]. Mimo tohto kontextu by bolo podobné chápanie objektívnej reality v materialistickej filozofii neudržateľné, bolo by to naozaj idealistické chápanie. Chápať a určovať takýmto spôsobom objekt poznania je však opodstatnené.

Takýto terminologický posun, pochopiteľne, zatienil podstatu problému, ktorý sa Hrušovský snažil riešiť, vytvoril pôdu na nedorozumenia a pre čitateľa hlbšie nezaspätané do danej problematiky aj nepravdivú predstavu o dialektickomaterialistickom určovaní hmoty.

Pripomeňme si, že v marxistickej filozofii sa hmotu ako kategória na označenie objektívnej reality v gnozeologickej rovine určuje vo vzťahu k vedomiu. Proti sebe tu staviame objektívnu, hmotnú realitu a nehmotnú realitu, vedomie. Hmotu je všetko okrem vedomia ako ideálneho odrazu hmoty, a v tomto zmysle nehmotného. Vo vzťahu hmotu — vedomie je hmotu prvotná a od vedomia nezávislá. Základnou vlastnosťou hmoty v tomto vzťahu je predmetno-zmyslová povaha. To znamená, že každý hmotný jav má schopnosť pôsobiť priamo alebo sprostredkovaně na naše zmyslové orgány. Objektívna realita nadobúda určenie objektu poznania v prakticko-poznávačej činnosti človeka ako subjektu poznania. Niečo z objektívnej reality je objektom poznania v tej miere, v akej vstúpilo do zorného poľa prakticko-poznávačej činnosti subjektu.

Vzťah medzi objektom a subjektom je iný ako medzi objektívnou realitou a vedomím. Objektívna realita je prvotná a existuje nezávisle od vedomia. Objekt poznania bez subjektu poznania neexistuje, a teda ani nie je vo vzťahu k nemu prvotný. Niečo sa stáva objektom len v pôsobení so subjektom, pričom aktívnejšiu úlohu v tomto pôsobení má subjekt. Treba mať tiež na zreteli, že objektom poznania sa stáva nielen objektívna realita, ale aj samo vedomie, teda nehmotná realita. Takto aj subjekt poznania vystupuje v dvojakej podobe. Je nielen subjektom, ale zároveň aj objektom poznania.

Keď určujeme objektívnu realitu na základe dosiahnutého stupňa poznania, určujeme ju ako objekt poznania. Oblasti, stránky a vlastnosti objektívnej reality, ktoré sa ešte nestali objektom poznania, sú mimo nášho obzoru.

Z tohto hľadiska môžeme povedať, že Hrušovský rieši vzťah poznaného a nepoznaného v inej terminologickej rovine. Pretože termín objektívna realita je u neho to isté čo objekt poznania, na prvý pohľad sa celkom opodstatnene

môže zdať, že sa dostáva na idealistickú platformu. (Hmota závisí od objektu.) Pri hlbšom skúmaní Hrušovského chápania bytia však zisťujeme, že tu nejde o idealizmus. Ak odhliadneme od neobvyklej terminológie pri určovaní vzťahu subjekt—objekt, akcentovanie ich vzájomnej podmienenosti môžeme hodnotiť celkom pozitívne. Niečo sa stáva objektom poznania len v procese prakticko-poznávacej aktivity subjektu. Obsah tejto Hrušovského myšlienky korešponduje so súčasným marxistickým chápaním tohto problému.

Pri určovaní ontického, holého bytia je však Hrušovský nedôsledný. Tvrdí, že je to bytie mimo nášho vedomia, ale neprpisuje mu predikát materiálnosti. Terminologickým posunom tu zasahuje do obsahu určovania hmoty. Ak totiž tvrdí, že holé bytie existuje mimo nášho vedomia, už tým ho chtiac-nechtiac vzťahuje k vedomiu a určuje ho z hľadiska vedomia, teda toho, čo je ideálne, nemateriálne a proti čomu stojí materiálne.

Ak vychádzame z názoru, že okrem vedomia jestvuje len hmota, aj bytie mimo vedomia, holé bytie, musíme považovať za materiálne. Rozlišovanie medzi určeným a neurčeným bytím má potom svoje opodstatnenie len na platforme materiálneho bytia. Hrušovského určenie bytia taktó nemôže označovať nič iné ako materiálne bytie, ktoré sa stalo objektom poznania. Aj neurčené bytie môže označovať len materiálne bytie, ktoré presahuje obzor objektu poznania.

Môžeme teda povedať, že Igor Hrušovský vo svojej koncepcii bytia postihol skutočný problém jestvujúci v materialistickej filozofii a svojím spôsobom sa ho snažil riešiť. Z tohto hľadiska si jeho názory na túto problematiku zasluhujú pozornosť.

LITERATÚRA

1. HRUŠOVSKÝ, I.: Problémy filozofie. Bratislava 1970.
2. HRUŠOVSKÝ, I.: Dialektika bytia a kultúry. Bratislava 1975.
3. HALEČKA, T.: „Štrukturoológia“ a marxisticko-leninská filozofia. In: Filozofia 1977, č. 4.
4. HRUŠOVSKÝ, I.: K problémom ontológie. In: Filozofia 1974, č. 4.